

РОЗДІЛ V. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 341.232.1/231.12

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СУЧАСНИХ КОНЦЕПЦІЙ БЕЗПЕКИ (ГЕОПОЛІТИЧНІ КОНЦЕПЦІЇ)

Турченко О.Г., к.ю.н., доцент
Панасюк І.О., студентка

*Донецький національний університет імені Василя Стуса, вул. 600-річчя, 21, м. Вінниця, Україна
turchenko@donnu.edu.ua, panasjuk.i@donnu.edu.ua*

В умовах глобалізаційних процесів, зміни міжнародної системи, зміни характеру загроз трансформується й сучасна система загальної безпеки. Простір безпеки трансформується з переважно військового в «комплексне» поняття, що включає в себе елементи із суміжних предметних галузей світової взаємодії. У зв'язку з цим відбувається розширення простору безпеки й вирівнювання пріоритетності різних сфер т. зв. «широкої безпеки». Проблема розширення простору безпеки досить давно привертає увагу представників різних галузей науки. Усе зазначене породжує необхідність вироблення якісно нових підходів до осмислення глобалізації безпеки, нових концепцій безпеки. Тому необхідним видається проведення аналізу та узагальнення теоретичних засад сучасних концепцій безпеки. У статті аналізуються геополітичні концепції безпеки.

Ключові слова: глобальна безпека, безпека, геополітичні концепції.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ СОВРЕМЕННЫХ КОНЦЕПЦИЙ БЕЗОПАСНОСТИ (ГЕОПОЛИТИЧЕСКИЕ КОНЦЕПЦИИ)

Турченко О.Г., Панасюк И.А.

*Донецкий национальный университет имени Василия Стуса, ул. 600-летия, 21, г. Винница, Украина
turchenko@donnu.edu.ua, panasjuk.i@donnu.edu.ua*

В условиях глобализационных процессов, изменения международной системы, изменения характера угроз трансформируется и современная система всеобщей безопасности. Пространство безопасности трансформируется из преимущественно военного в «комплексное», включающее в себя элементы из сопредельных предметных областей мирового взаимодействия. В связи с этим происходит расширение пространства безопасности и выравнивание приоритетности различных сфер т. н. «широкой безопасности». Проблема расширения пространства безопасности достаточно давно привлекает внимание представителей различных отраслей науки. Все указанное порождает необходимость выработки качественно новых подходов к осмыслению глобализации безопасности, новых концепций безопасности. Поэтому необходимым представляется проведение анализа и обобщение теоретических основ современных концепций безопасности. В статье анализируются геополитические концепции безопасности.

Ключевые слова: глобальная безопасность, безопасность, геополитические концепции.

THE THEORETICAL BASIS OF THE SECURITY MODERN CONCEPTS (GEOPOLITICAL CONCEPTS)

Turchenko O.G., Panasjuk I.A.

*Vasil Stus Donetsk national university, str. 600 years, 21, Vinnytsia, Ukraine
turchenko@donnu.edu.ua, panasjuk.i@donnu.edu.ua*

Under the conditions of globalization processes, the changes in the international system, as well as in nature of threats, the modern system of general, national security is also being transformed. Security space is transformed from a primarily military in the “complex”, which includes elements from the neighboring subject areas of world interaction. In this connection there is an expansion of security space and alignment of priorities in different areas of the so-called “comprehensive security”.

The modern challenges are characterized by the increasing complexity, due to the complexity of the technological, financial and political relationships in the socio-economic systems – they determine increasingly hard-to-forecast new combinations of risk parameters related to threats and the extent of their consequences. Moreover, the challenges and threats are increasingly transforming into a self-sustaining process, which resembles a vicious circle because of the uncertainty of the causes and causal link, as well as inefficient management. The difference in the types of security threats, their sources and scope requires, respectively, the differences in organization of the confrontation system to them. For a long time, the representatives of different areas of science – economists, lawyers, historians, geopolitics and others – were focused on the expanding security space problem. So, V. Kulagin notes that in modern conditions it

should be talking "... not only about" international security "in its interstate hypostasis, but also about the phenomenon with a wider range of actors, therefore it should more exactly be determined as the "world security".

All these reasons make it necessary to elaborate new approaches to understanding the globalization of security, new concepts of security. Therefore it is considered necessary to analyze and summarize the theoretical basis of modern security concepts. The article reviews the geopolitical security concepts.

Key words: general security, security, geopolitical security concepts.

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. людство опинилося в транзитному стані: біполярний світопорядок зруйнований, однополярний – не відбувся, багатополарний – ще не склався. Світові процеси формуються трьома геополітичними силами – транснаціональним співтовариством, західною цивілізацією й сукупністю цивілізацій східного типу, кожна із зазначених сил прагне до світового домінування. Загрози безпеці ускладнилися, набули нового змісту і глобального масштабу. Трансформаційні процеси в системі міжнародних відносин призвели до виникнення нового комплексу проблем безпеки – загроз, викликів і ризиків нетрадиційного ряду, що відрізняються від традиційних, військово-стратегічних загроз параметрами свого впливу на сучасні держави і транскордонним характером. Загрози, що виникають, усе більше й більш детермінуються структурними примусами транснаціонального характеру.

Як наголошується в щорічному звіті Генерального Секретаря ООН за 1998 р. [1], усупереч очікуванням, невизначеність і непередбачуваність у низці галузей міжнародних відносин залишаються найбільш серйозними загрозами для міжнародної безпеки. З одного боку, деякі держави, які не здатні забезпечити надійне управління й захист для власного населення, довели справу до кривавих внутрішніх конфліктів, тим самим підриваючи безпеку в різних частинах світу. З іншого боку, поширення зброї масового знищення та небезпечних військових технологій створило велику потенційну загрозу для глобальної безпеки [2]. Відповідно, проблема безпеки дедалі очевидніше входить до контексту взаємозв'язків між державною і транснаціональною сферами, що постійно посилюється.

Проблема розширення простору безпеки досить давно привертає увагу представників різних галузей науки – економістів, юристів, істориків, геополітиків тощо. Так, В. Кулагін зазначає, що в сучасних умовах варто говорити «... не тільки про «міжнародну безпеку» в її міждержавній іпостасі, а про явище з більш широким набором дійових осіб, яке із цієї причини більш коректно було б назвати «світовою безпекою» [3]. У свою чергу, в сучасних наукових дослідженнях питання безпеки все частіше зустрічається точка зору про міждисциплінарність учення про безпеку. Наприклад, А.Д. Урсул зазначає, що «проблема безпеки в тому чи іншому вигляді існує, якщо поки не в усіх, то в більшості наукових дисциплін, які вивчають вищі форми еволюції матерії, тобто вона має не тільки реальний міждисциплінарний, а й потенційно загальнонауковий характер» [4].

Питання забезпечення безпеки через призму глобалізаційних процесів загалом, зробивши основний акцент на здійсненні міжнародного співробітництва та міжнародній системі безпеки, розглядалися різними дослідниками. Певні аспекти концепції безпеки досліджувалися й авторами статті [5]. Разом із тим із певною часткою очевидності можна стверджувати, що питання необхідності формування цілісної системи знань про безпеку, права держави на безпеку розглядаються українськими дослідниками тільки в постановочному плані.

Усе зазначене породжує необхідність вироблення якісно нових підходів до осмислення глобалізації безпеки, нових концепцій безпеки. Тому необхідним видається аналіз та узагальнення теоретичних основ сучасних концепцій безпеки. На сьогоднішній день існує досить велика кількість концепцій і теорій безпеки, зупинимось на аналізі геополітичних концепцій.

Представники геополітичної концепції безпеки виходять насамперед із того, що у світі нестабільності й хаосу стабільність і безпеку державі може забезпечити силова позиція держави, домінування у світі, які зумовлюються в т. ч. географічним положенням. «У світі міжнародної анархії зовнішня політика повинна мати на меті передусім поліпшення або принаймні збереження порівняльної силової позиції держави. Сила, врешті-решт, означає здатність вести успішну війну, і в географії лежать ключі до проблем військової та політичної стратегії. Територія держави – це база, з якої вона діє під час війни, і стратегічна позиція, яку вона займає під час тимчасового перемир'я, що називають миром» [6, с. 6].

У рамках геополітичних концепцій виділяється кілька шкіл – англосаксонська (англо-американська), континентальна, євразійська.

Загальним для британської та американської геополітики класичного періоду була їх таласократична спрямованість – прагнення домінувати у світі, спираючись на військово-морські бази, на потужний військовий і торговий флот. Будівництво такого флоту, що пов'язане з великими матеріальними й фінансовими витратами, потребувало певного політичного та військово-теоретичного обґрунтування. Так з'явилася теорія «морської сили», розроблена американцем А. Мехеном і частково доповнена англійцем Ф. Коломбом [7]. Формула морської могутності, за А. Мехеном, виглядає так: військовий флот + торговий флот + військово-морські бази. Він уважав, що на створення морської сили держави значний вплив мають різноманітні фактори (елементи), серед яких перше місце посідають географічне положення країни, фізична структура і протяжність берегової лінії. Для держави, яка прагне до морської могутності, на його думку, найбільш вигідним було острівне положення з наявністю протяжної берегової лінії, порізаною зручними бухтами й гаванями для обладнання портів і військово-морських баз. Це, говорив А. Мехен, уже само по собі зобов'язувало уряд головні зусилля країни спрямовувати не на створення великої сухопутної армії, а на будівництво потужного військово-морського флоту.

У свою чергу, концепцію А. Мехена розвинув Н. Спикмен («Стратегія Америки у світовій політиці» (1942) і «Географія світу» (1944). По-перше, він прийняв географічну концепцію «серцевини землі» Х. Маккіндера [8]. Він був згоден із загальною картиною світу, розділеного на три частини (в центральній частині (в хартленді, «географічному стрижні історії») історичний процес практично заморожений, у «внутрішньому півмісяці», облямовує хартленд, історичний процес найбільш інтенсивний, у «зовнішньому півмісяці», де розташовані Новий Світ, Африка, Австралія, острови теплих морів, історія розгортається з меншою інтенсивністю), але вважав, що Х. Маккіндер переоцінив потенціал влади регіону. При цьому, на відміну від Х. Маккіндера, як ключ до контролю над світом розглядав не хартленд, а євразійський пояс прибережних територій, або «маргінальний півмісяць», що включає морські країни Європи, Близький і Середній Схід, Індію, Південно-Східну Азію й Китай.

При цьому, на його думку, хартленд є лише потенційним простором, який отримує всі культурні імпульси з берегових зон і не несе в самому собі жодної самостійної геополітичної місії або історичного імпульсу. Геополітичну формулу Х. Маккіндера («Той, хто контролює Східну Європу, домінує над хартлендом; той, хто домінує над хартлендом, домінує над Світовим Островом; той, хто домінує над Світовим Островом, домінує над світом») Н. Спикмен запропонував замінити своєю: «Той, хто домінує над Римлендом, домінує над Євразією; той, хто домінує над Євразією, тримає долю світу у своїх руках» [9].

По-друге, Н. Спикмен сформулював десять критеріїв могутності держави, за якими можна визначити, є та чи інша держава самостійною геополітичною силою або вона повинна слідувати у фарватері іншої більш потужної держави: величина площі території; якість (природна, штучна, сухопутна, морська тощо) кордонів; кількість населення; потенціал корисних копалин; економічний розвиток країни; фінансова міць держави; етнічна однорідність суспільства; рівень його інтеграції, соціальної згуртованості; політична стабільність; міць національного духу. При цьому Сполучені Штати, безсумнівно, на його думку, мають статус світової геополітичної держави.

Ідеї Х. Маккіндера, А. Мехена, Н. Спикмена були підтримані й оцінені деякими європейськими геополітиками, представниками інших геополітичних шкіл. Зокрема, представник євразійської школи О. Дугін вважає, що теорію Х. Маккіндера про перманентність прагнення центру Євразії до політичного відродження й континентальної експансії рано повністю відкидати, тези Н. Спикмена щодо стратегічного верховенства *rimland* і про важливість «серединного Океану» доведені самою історією, більше того, він разом із адміралом А. Мехеном може бути названий «батьком атлантизму» й «ідейним натхненником НАТО» [10, с. 427].

Представники ж континентальної школи орієнтовані під час вирішення проблем геополітичної самоідентифікації в бік «сухопутної сили» та вважають, що континентальна держава володіє фундаментальною перевагою над морською державою.

Так, яскравий представник континентальної школи А. Хаусхофер аналогічно розглядав простір як детермінанту державного розвитку. Так само, як Х. Маккіндер і Челлен, А. Хаусхофер був переконаний у тому, що місце розташування й територіальні характеристики держави становлять головні детермінанти її політичної та історичної долі, близько 25 відсотків елементів історичного руху можна пояснити за рахунок «рис, зумовлених землею, рис, що залежать від землі».

Під впливом Х. Маккіндера він бачив світ у стані перманентної нестабільності, як арену боротьби двох політичних елементів: морської та континентальної сил. Пошуки способу вирішення цього конфлікту привели А. Хаусхофера до формулювання концепції пан-регіонів: поділу світу на три самодостатні надрегіони – автаркії, орієнтовані з півночі на південь по меридіанах, кожен із яких складався з ядра й периферії – Пан-Америка (ядро – США), Євразія (ядро – Німеччина) та Пан-Азія (ядро – Японія, периферія – Австралія). Модель А. Хаусхофера була орієнтована на запобігання світовим конфліктам між головними центрами сили на планеті [11].

Наприкінці 1930-х рр. А. Хаусхофер переглянув свою модель світового порядку, засновану на «пан-ідеях», і розробив нову, орієнтовану проти «морської сили» (передусім проти Великобританії), – стратегічний союз трьох континентальних сил: Німеччини, СРСР і Японії – і трьох надрегіонів, що групуються навколо них, або створення осі Берлін – Москва – Токіо («Континентальний блок: Середня Європа (Mitteleuropa) – Євразія – Японія» (1941р)).

У статті «Континентальний блок» А. Хаусхофер указує: «Євразію неможливо задушити, доки два найбільших її народи – німці та росіяни – всіляко прагнуть уникнути міжусобного конфлікту, подібного до Кримської війни або 1914 року: це аксіома європейської політики». Там же він цитував американця Гомера Лі: «Остання година англосаксонської політики проб'є тоді, коли німці, росіяни та японці об'єднаються».

У рамках загальних перспектив розвитку європейських народів французький лідер нових правих А. де Бенуа ж вважає за необхідне перехід від національних держав до нового імперського цілого у вигляді об'єднаної Європи, оскільки принцип централістської держави-нації історично вичерпаний і майбутнє належить виключно «великим просторам». Основою таких «великих просторів» повинні стати не стільки об'єднання різних держав у прагматичний політичний блок, скільки входження етнічних груп різних масштабів до стратегічно єдиної, але етнічно диференційованої «федеральної імперії» на рівних умовах [12]. Однак Європейський Союз для нього не є втіленням такої імперії. По-перше, таке об'єднання тримається лише на економічних зв'язках і свідомо, тому позбавлене духовної єдності. По-друге, в Європейському Союзі домінує технократія і жорсткий централізм, що призводять до уявної єдності й позбавляють управління демократичного характеру.

Імперія ж визначається не більшим простором і багатонаціональним складом населення, її сутність полягає в тому, що імператор утілює містичну ідею, яка об'єднує різні нації й території [13, с. 441-442]. Єдина європейська імперія повинна стати перешкодою для формування єдиного глобального світопорядку з гегемонією США, забезпечити різноманіття культур, урахування думки суспільства шляхом елементів прямої демократії. А. де Бенуа пише із цього приводу: «Європа прагне до політичної єдності. Але ця політична єдність не може бути побудована за національною якобінською моделлю без того, щоб не знищити багатство й різноманітність усіх її складників; ще менш її може виростити економічний наднаціоналізм, про який мріють брюссельські технократи. Європа не може бути створена інакше ніж за федеративною моделлю, заснованою на єдиній ідеї, єдиному проекті, єдиному принципі, тобто, в кінцевому підсумку, за імперською моделлю» [13, с. 458].

При цьому геополітична концепція І. Лакоста відрізняється зменшенням ролі географічного простору і природних кліматичних умов у житті держави. На його думку, «простір і кордони – пасивні нейтральні елементи», тоді як «визначальна роль належить політиці, перетворюючій простори та кордони». Згідно з І. Лакостою, держави борються за території не тільки тому, що вони містять певні багатства. Куди більше значення має той факт, що ці території «символізовані». Вони становлять для політичної свідомості якусь колективну емоційну цінність національного, етнічного або релігійного виміру. Символічне вираження ставок, амбіцій і загроз, якими живуть геополітичні актори, і становлять у своїй сукупності «уявлення», що є своєрідними детермінантами як у геополітичній поведінці, так і в економічних або стратегічних інтересах будь-якої держави [14].

На підставі теорії ґрунту «євразійцями» Н. Трубецьким, І. Ільїним, П. Савицьким, Г. Вернадським, Г. Флорівським, Л. Карсавінім була розроблена ідея про Росію як особливий світ, на розвиток якого вплинув материк Євразія, й уведений геополітичний термін «місцерозвиток», неповторне географічне середовище, в якому відбувається становлення як окремої людини, так і великих людських спільнот.

Конкретним історичним і етнічним вмістом наділяє «географічну ось історії» Х. Маккіндера представник євразійської школи Л. Гумільов, котрий пропонує світову історію розглядати не в однополярній оптиці «Захід і всі інші», а в багатополярній, причому північна і східна Євразія

становлять особливий інтерес, тому що є альтернативним Заходу джерелом найважливіших планетарних цивілізаційних процесів.

Концепцію, тотожну геополітичній картині Х. Маккіндера, висуває з російського полюсу П. Савицький, згідно з якою тільки абстрактні «розбійники суші» або «доцентрові імпульси, що йдуть від географічної осі історії», набувають у нього чітко виділений абрис російської культури, російської історії, російської державності, російської території. Якщо Х. Маккіндер вважає, що з пустель хартленду виходить механічний поштовх, який змушує берегові зони («внутрішній півмісяць») творити культуру й історію, то П. Савицький стверджує, що Росія-Євразія (=хартленд Х. Маккіндера) і є синтезом світової культури і світової історії, розгорнутий у просторі й часі [15].

Якщо узагальнити, можемо констатувати, що представники всіх геополітичних шкіл розглядали як рушійну силу держави необхідність розширення життєвого простору. Так, К. Хаусхофер уважав забезпечення та розширення життєвого простору головною рушійною силою держави, розширюючи свій життєвий простір, динамічна держава забезпечує собі велику економічну автаркію або незалежність від своїх сусідів, важливим способом територіального розширення такої держави є поглинання дрібніших держав.

При цьому британська й американська геополітика щодо розширення держави відрізняється кардинально. Якщо перша спрямована на «освоєння» територій і закабалення населення, яке проживає на них, створення імперії, в т. ч. колоніальної, над якою «ніколи не заходить сонце», то друга – залишаючись, по суті, експансіоністською, ніколи не закликала до створення колоніальної імперії.

Треба погодитися з Н. Спикменом, який писав, що «за інших рівних умов усі держави мають тенденцію до розширення» [16, с. 391], але поведінка держав має розглядатися за тривалий період часу, оскільки такий масштаб часу дає змогу уникнути тенденції розцінювати війну або мир як нормальний стан і показує держави, їх відносини між собою у справжньому світлі, як організації, що борються за владу.

У свою чергу, динамізм сучасних міжнародних відносин, поява нових потреб породжують необхідність перегляду наявних концепцій безпеки та формування нової концепції всеохопної безпеки.

ЛІТЕРАТУРА

1. UN, Annual report of the Secretary-General of the Work of the Organization 1998 UN document A / 53/1. 27 Aug. 1998 para. 1.
2. Мохаммад Тахир. Глобальная и региональные системы коллективной безопасности на современном этапе : Международно-правовые аспекты : дисс. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.10 [Электронный ресурс] / Тахир Мохаммад. – СПб., 2004. – 404 с. – Режим доступа : <http://www.dissercat.com/content/globalnaya-i-regionalnye-sistemy-kollektivnoi-bezopasnosti-na-sovremennom-etape-mezhdunarodn#ixzz4GpOdybO>.
3. Кулагин В. Глобальная или мировая безопасность [Электронный ресурс] / В. Кулагин // Международные процессы. Журнал теории международных отношений и мировой политики. – 2007. – Том 5. – № 2 (14). – Режим доступа : www.intertrends.ru.
4. Урсул А.Д. Проблемы безопасности и устойчивого развития : эволюционный подход и междисциплинарные перспективы [Электронный ресурс] / А.Д. Урсул // Вопросы безопасности. – 2014. – № 5. – С. 1-62. – Режим доступа : http://e-notabene.ru/nb/article_14221.html.
5. Турченко О.Г. Современные подходы к укреплению безопасности / О.Г. Турченко // Молодий вчений. – 2014. – № 8 (1). – С. 80-83 ; Турченко О.Г. «Безопасность» как междисциплинарная категория / О.Г. Турченко, А.Г. Овчарова // Правничий часопис Донецького університету. – 2015. – № 1/2 (32). – С. 30-40 ; Турченко О.Г. Теоретичні засади сучасних концепцій безпеки / О.Г. Турченко // Наука міжнародного права на рубежі століть. Тенденції розвитку та трансформації : спеціальне видання наукових статей / за наук. ред. проф. В.М. Репецького. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2016. – 186 с. – С. 78-89.

6. Spykman N. *The Geography of the Peace* / N. Spykman. – N.Y. : Harcourt, Brace and Company, 1944.
7. Мэхэн А.Т. Влияние морской силы на историю, 1660–1783 / А.Т. Мэхэн ; предисловие В.Д. Доценко. – М. : ООО «Издательство АСТ» ; СПб. : Terra Fantastica, 2002. – 634 с.
8. Mackinder, Halford J. *The Scope and Methods of Geography and the Geographical Pivot of History*. – L., 1951. – P. 30-44.
9. Спикмэн Н.Дж. Политическая карта Евразии. Часть 1 / Н.Дж. Спикмэн ; перевод на русский язык М.Н. Грачева // Вестник РГГУ. Серия «Политология. История. Международные отношения. Зарубежное регионоведение. Востоковедение». – 2015. – № 1. – С. 41-50 ; Спикмэн Н.Дж. Политическая карта Евразии. Часть 2 / Н.Дж. Спикмэн ; перевод на русский язык М.Н. Грачева // Вестник Российского государственного гуманитарного университета. Серия «Политология. История. Международные отношения. Зарубежное регионоведение. Востоковедение». – 2016. – № 1 (3). – С. 49-56.
10. Дугин А. Основы геополитики / А. Дугин. – М. : Арктогея, 2000. – 451 с.
11. Хаусхофер К. «Геополитика сверхидей» / Хаусхофер К. // О геополитике. Работы разных лет. – М. : Мысль, 2001. – 426 с.
12. Benoist de Alain *Les idess a l'endroit*. – Paris, 1979.
13. Бенуа де А. Против либерализма к четвертой политической теории / А. де Бенуа ; пер. А. Дугин, А. Кузнецов, Я. Бражникова, А. Голобородько и др. – СПб. : Амфора, 2009. – 480 с.
14. Желтов В.В. Геополитика мирового порядка : монография. – 2-е изд., стер. [Электронный ресурс] / В.В. Желтов, М.В. Желтов. – М. : Флинта, 2014. – Режим доступа : http://velib.com/book/litagent_flinta-zheltov_m_v-zheltov_viktor_vasilevich/geopolitika_mirovogo_porjadka/#book_266500.
15. Савицкий П. Географические и геополитические основы евразийства / П. Савицкий // Элементы. – 1933. – № 3. – С. 51-54.
16. Спикмен Н.Дж. Географические цели во внешней политике / Н.Дж. Спикмен, Э.А. Роллинз // *American Political Science Review*. – 1939. – Vol. XXXIII. – № 3.

REFERENCES

1. UN, Annual report of the Secretary-General of the Work of the Organization 1998 UN document A / 53/1. 27 Aug. 1998 para. 1.
2. Mokhammad Takhir, (2004), “Global and regional systems of collective security at the modern stage : international legal aspects”, Thesis abstract for Doct. Sc. (Jurisprudence), 12.00.10, Saint Petersburg, available at : <http://www.dissercat.com/content/globalnaya-i-regionalnye-sistemy-kollektivnoi-bezopasnosti-na-sovremennom-etape-mezhdunarodn#ixzz4GpOdybyO>.
3. Kulahin, V. (2007), “Global or world security”, *Mezhdunarodnye protsessy. Zhurnal teorii mezhdunarodnyh otnosheniy i mirovoy politiki*, vol. 5, no. 2 (14), available at : www.intertrends.ru.
4. Ursul, A.D. (2014), “Problems of security and sustainable development : evolutionary approach and interdisciplinary perspectives”, *Voprosy bezopasnosti*, no. 5, pp. 1-62, available at : http://enotabene.ru/nb/article_14221.html.
5. Turchenko, O.H. (2014), “Modern approaches to the strengthening of security”, *Molodyi vchenyi*. no. 8 (1), pp. 80-83. ; Turchenko, O.H. and Ovcharova, A.H. (2015), “«Security» as an interdisciplinary category”, *Pravnychiy chasopys Donetsko-ho universytetu*, no. 1/2 (32), pp. 30-40. ; Turchenko, O.H. (2016), “Theoretical foundations of modern concepts of security”, *Nauka mizhnarodnoho prava na rubezhi stolit. Tendentsiyi rozvytku ta transformatsiyi : spetsialne vydannya naukovykh statey* [Science of international law at the turn of the century. Trends of development and transformation : special edition of scientific articles], LNU of name Ivan Franko, Lviv, pp. 78-89.
6. Spykman, N. (1944), *The Geography of the Peace*, Harcourt, Brace and Company, N.Y. USA.
7. Mekhen, A.T. (2002), *Vliyanie morskoy sily na istoriyu, 1660-1783* [Influence of marine force on history, 1660-1783], Terra Fantastica, Saint Petersburg, Russia.

8. Mackinder, Halford J. (1951), *The Scope and Methods of Geography and the Geographical Pivot of History*, L., pp. 30-44.
9. Spikmen, N.Dzh. (2015), "Political map of Eurasia. Part 1", *Vestnik RGGU. Seriya «Politologiya. Istoriya. Mezhdunarodnye otnosheniya. Zarubezhnoe rehionovedenie. Vostokovedenie»*, no. 1, pp. 41-50 ; Spikmen, N.Dzh. (2016), "Political map of Eurasia. Part 2", *Vestnik RGGU. Seriya «Politologiya. Istoriya. Mezhdunarodnye otnosheniya. Zarubezhnoe rehionovedenie. Vostokovedenie»*, no. 1 (3), pp. 49-56.
10. Duhin, A. (2000), *Osnovy heopolitiki* [Basic concepts of geopolicy], Arktoheya, Moscow, Russia.
11. Khauskhofer, K. (2001), "Geopolicy of overarching ideas", *O heopolitike. Raboty raznykh let* [About geopolicy. Works of different years], Mysl, Moscow, Russia.
12. (1979), Benoist de Alain *Les idess a l'endroit*, Paris, France.
13. Benua de A. (2009), *Protiv liberalizma k chetvertoy politicheskoy teorii* [Against liberalism to the Fourth Political Theory], Translated by Dugin, A., Kuznetsov, A., Brazhnikova, Ya., Goloborodko, A. et al., Saint Petersburg, Russia.
14. Zheltov, V.V. and Zheltov, M.V. (2014), *Heopolitika mirovoho poryadka : monografiya* [Geopolicy of the global order : monograph], Flinta, Moscow, Russia, available at : http://velib.com/book/litagent_flinta-zheltov_m_v-zheltov_viktor_vasilevich/geopolitika_mirovogo_porjadka/#book_266500.
15. Savitskiy, P. (1933), "Geographical and geopolitical bases of Eurasianism", *Elementy*, no. 3, pp. 51-54.
16. Spikmen, N.Dzh. and Rollinz, E.A. (1939), "Geographical goals in foreign policy", *American Political Science Review*, Vol. XXXIII, no. 3.